

Renesancia hlavného cieľa ekonomiky a humánny prístup k ľudským zdrojom – predpoklady humanizácie súčasnej ekonomiky

THE RENAISSANCE OF THE MAIN GOAL OF ECONOMY AND THE HUMANISTIC APPROACH TO HUMAN RESOURCES – PREREQUISITES FOR THE HUMANIZATION OF CONTEMPORARY ECONOMY

Eva Pechočiaková Svitačová¹

Abstrakt: Kvalitný život ľudí v spoločnostiach značne závisí od ekonomiky, pričom vzhľadom na zabezpečenie humánneho a sociálno-ekonomického rozvoja ľudí a ľudskej spoločnosti súčasnú ekonomiku je potrebné humanizovať. V tejto súvislosti sa štúdia zameriava na dva dôležité predpoklady – renesanciu hlavného cieľa ekonomiky a humánny prístup k ľudským zdrojom, ktoré sa v súčasnej ekonomike zameranej na zisk a ekonomickú prosperitu, čoraz viac dostávajú do úzadia. Opiera sa o názory ekonóma L. von Mises, ale načrtáva aj názory súčasných ekonómov a predstaviteľov sociálno-humanitných vied, ktoré sa stávajú podnetmi pre zamyslenie sa nad skutočnými dôvodmi pre renesanciu základného cieľa ekonomiky a tiež pre zabezpečenie humánnych prístupov k ľudským zdrojom, a napokon pre zreformovanie celej ekonomiky v prospech človeka. Tak, aby sa aspoň čiastočne priblížila k morálnemu ideálu, ktorý predstavuje model humanistickej ekonomiky.

Kľúčová slova: ekonomika, trhové hospodárstvo, kvalita života, humanizácia, renesancia.

Abstract: The quality of life of people in societies depends heavily on the economy, and in order to ensure the humane and socio-economic development of people and human society, the current economy needs to be humanized. In this context, the study focuses on two important assumptions – the renaissance of the main goal of the economy and a humane approach to human resources, which are increasingly taking a back seat in the current profit-oriented economy and economic prosperity. It draws on the views of the economist L. von Mises, but also outlines the views of contemporary economists and representatives of the social and human sciences, which provide impulses for reflection on the real reasons for the renaissance of the fundamental goal of the economy and also for ensuring humane approaches to human resources and, ultimately, for reforming the whole economy in favour of the human. So as to bring it at least partially closer to the moral ideal represented by the model of a humanistic economy.

Keywords: economy, market economy, quality of life, humanization, renaissance.

¹ Katedra spoločenských vied, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovensko, eva.svitacova@uniag.sk

1 Úvod

V rozvoji súčasnej civilizácie patrí dôležité miesto ekonomike, ktorá sa snaží uspokojovať ľudské potreby vysoko efektívnym spôsobom a vytvárať podmienky pre kvalitný život. Na druhej strane nevytvára rovnaké možnosti pre život všetkým obyvateľom sveta napriek tomu, že všetci sú rovnako ľuďmi a prináležia im rovnaké ľudské práva. Zvlášť v niektorých častiach sveta sa podieľa na rozširovaní chudoby, na prehľbovaní nerovností a rizík, na vzniku sociálnych, environmentálnych i ďalších problémov, čo ohrozuje životy niektorých súčasných, ale i budúcich obyvateľov na Zemi.

Jedným predpokladom ako zlepšiť situáciu ľudí v spoločnostiach a zabezpečiť im kvalitnejší život a tiež lepšie vyhliadky do budúcnosti, je humanizácia ekonomiky. Pokladáme ju za predpoklad realizácie skutočne ľudského života v spoločnostiach, ktoré sa opierajú o konkurenčné trhovo orientované hospodárstvo a za nádej na lepší život ľudí všeobecne. Mala by sa týkať ekonomických cieľov a plánov, jednotlivých činností a procesov v ekonomických systémoch a v celej ekonomickej sfére.

Humanizovať súčasnú ekonomiku nie je ľahká úloha, respektíve cieľ. Aj vzhľadom na to, že sa opiera o neoliberálnu ekonomickú teóriu, ktorá je základom kapitalizmu. Ako sa uvádza, kapitalistický globalizmus si v súčasnosti nárokuje byť jediným úspešným hospodárskym a politickým systémom, „totalizuje partikularitu, akou je trh, fragmentarizuje a atomizuje spoločnosť a hĺbi priepasť medzi svetom bohatstva a svetom chudoby“ (Pauer 2004, 594). Naskytá sa ale otázka – do akej miery si ekonomika v modernej globalizovanej spoločnosti plní svoju základnú úlohu, ktorá jej prináleží v každej spoločnosti. Kvalita života niektorých ľudí vo svete a mnohé sociálne problémy v ňom poukazujú na to, že nedokáže zabezpečovať ľuďom dôstojné podmienky pre život. Pritom sa ale nemôže zameriavať len na zabezpečovanie potrieb a výhod pre úzku skupinu ľudí, ale má sa usilovať uspokojovať potreby všetkých ľudí tak, aby im bol umožnený vyvážený sociálny rozvoj, a to pomocou humánnych spôsobov a postupov, ktoré neporušujú ľudské práva a záujmy.

Štúdiá sa zameriava na postoj súčasných ekonómov, ale i filozofov a ďalších odborníkov z oblasti sociálno-humanitných vied k problému humanizácie súčasnej ekonomiky, a tak k zabezpečeniu humánneho a sociálno-ekonomického rozvoja ľudí a ľudskej spoločnosti. Poukazuje na dva dôležité predpoklady humanizácie súčasnej ekonomiky – renesanciu hlavného cieľa ekonomiky, resp. hospodárstva, a súčasne humánnu prístup k ľudským zdrojom. I keď oba predpoklady sa môžu javiť ako samozrejmosť, reálne nie sú zohľadňované mnohými subjektmi v súčasnej ekonomike. Súvisí to s tým, že táto ekonomika sa zameriava hlavne na podporu ekonomického rastu, rastu spotreby, a tým aj zisku.

2 Humanizácia ekonomiky – cesta k humánnemu a sociálno-ekonomickému rozvoju človeka a spoločnosti

Humanizácia² znamená v preklade poľudštenie, týka sa človeka, jeho poľudšťovania či kultivácie. „Humanitas“ sa spája s „homo“, teda s človekom, s charakterom človeka, respektíve s ľudstvom, a to s prevahou kladných konotácií, ktoré vidíme, alebo by sme ich chceli vidieť,

² Humanizmus (z lat. humanus – ľudský) – myšlienkové spoločenské a umelecké hnutie, upriamuje pozornosť na človeka a jeho schopnosti. Etymológia slova „humanitas“, nás privedie k homo, hominis, teda k človeku, ľuďom, vo viere a v presvedčení, že človek je zvláštnou, jedinečnou bytosťou medzi mnohými inými.

ak si predstavíme človeka. Humanizácia³ tak všeobecne znamená orientáciu na potreby človeka, na úctu k jeho existencii, udeľovanie ľudského rozmeru, formovanie podľa kritérií ľudskosti, poľudšťovanie pomerov pre človeka, formovanie stavu, ktorý by bol hodný pre človeka, a podobne (Pozri: Pozri Mihina, 2010, 291; Skalková 1993, 3). Je pokusom, procesom či hľadaním cesty k človeku, ktorý predstavuje konečný cieľ a najvyššiu hodnotu.⁴ Éra humanizmu pokladá človeka za cieľ, ktorý má byť obsiahnutý vo všetkom, čo robíme. Ako uvádza O. Richterek, vlastný proces poľudšťovania a poľudštenia, ktorý tradične s humanizáciou spájame, môže získavať relatívne odlišné atribúty, v závislosti na aspektoch, s ktorými sa k podstate ľudskosti, k postaveniu človeka v ľudskej spoločnosti, v prírodnom svete i v globálnom svete pristupuje (Richterek 2001, 282). Všeobecne ale humanizáciu spájame s obnovením, ochraňovaním či udeľovaním ľudského rozmeru, s rozvíjaním „ľudského“ v každej oblasti spoločnosti a v každej ľudskej činnosti. Rovnako ide o poľudšťovanie pomerov či stavu tak, aby boli hodné človeka, aby zodpovedali hodnote človeka.

Zaujímavým spôsobom sa vyjadril J. Hábl, ktorý zdôraznil, že „Ľudskosť je vzácna komodita. Je tým vzácnejšia, čím intenzívnejšie sme si vedomí jej nedostatku“ (Hábl 2010, 5). V súvislosti s humanizáciou sa často uvažuje o humanizácii výchovy a vzdelávania (pozri napr. Skalková 1993, 141; Kosová 1995, 99; Hábl 2010, 5–15). O humanizáciu a demokratizáciu vzťahov, ale aj o humanizáciu človeka ako občana, má napríklad záujem politológia, ale i sociológia, etika⁵ a pod. A napokon, humanizácia má dôležité miesto v ekonomike. V súčasnom svete nachádzame viacero dôvodov pre humanizáciu ekonomiky, čo znamená udeliť jej ľudský rozmer, poľudštiť ju, respektíve formovať a rozvíjať pre človeka. Jedným z nich je sloboda na trhu, ktorú niektoré subjekty v ekonomike nedokážu zodpovedne využívať. „Nie sme schopní narábať s množstvom a rôznymi druhmi slobody, ktorú máme“ (Marková 2016, 19). Zvlášť ťažké je to v neoliberalizme, kde sa požaduje neobmedzovať slobodu na trhu a dosahovať zisk. Od kategórie zisku sa odvodzujú všetky prvky hospodárskej a sociálnej štruktúry (pozri viac: Blazevic 2019, 3–5; a i.).

Humanizácia ekonomiky predstavuje pokus o takú reformu ekonomiky, globalizácie a sociálnej spravodlivosti, ktorá má eliminovať nemorálne procesy v ekonomike a spoločnosti a orientovať sa na efektívny rozvoj ľudí a ľudskej spoločnosti. Mala by sa spájať s vytváraním modelov hospodárskeho a sociálneho rozvoja, ktoré by ponúkli spravodlivejšiu a humánnejšiu budúcnosť.

V. Černík zdôrazňuje, že humanistický prístup k sociálno-ekonomickému rozvoju by sa mal orientovať na materiálnu zabezpečenosť a ľudskú dôstojnosť každého človeka. Kladie si otázku, či je problém humanizácie ekonomiky v rámci kapitalizmu vôbec riešiteľný (bližšie pozri: Černík 2011, 788).

³ V súvislosti s humanizáciou sa uvažuje o sémantických rovinách samotného termínu. Podľa O. Richtera, vlastný proces poľudšťovania a poľudštenia, ktorý sa týmto termínom spája, môžeme získavať v závislosti na aspektoch, s ktorými budeme pristupovať k podstate ľudskosti, postaveniu človeka v ľudskej spoločnosti, v prírode, ale i v globálnom svete. Humanizáciu je nutné chápať v omnoho širších dimenziách, ktoré nevydeľujú človeka ako „pána tvorstva“ a „pastiera bytia“, ale naopak, nazerajú na neho ako na súčasť všetkého živého, čo nás obklopuje (pozri Richterek 2001, 282).

⁴ Zvlášť sa uvažuje o humanizácii prírody, teda o postupnej premene prírodného prostredia, o jeho „úprave“ na ľudské účely. Pritom J. Šmajs a J. Krob označujú za povrchný nekompetentný pohľad vnímanie humanizácie prírody ako oslobodzovanie človeka zo závislosti na vonkajších prírodných silách a potravinových reťazcoch biosféry. Túto moc si nemôžeme slobodne užívať, ale naopak, musíme sa obávať vlastnej moci nad prírodou (pozri: Šmajs – Krob 1994).

⁵ Ideou humánnosti v kontexte súčasnej etiky sa zaoberá napr. V. Gluchman (Gluchman 2005, 512–531).

Potrebu demokratizovať ekonomiku a spolu s tým zabezpečovať vyššiu efektívnosť, vyššiu produktivitu, ale hlavne vyššiu spokojnosť ľudí, si ako jeden z mála ekonómov uvedomuje I. Haluška (2011, 265-426), ktorý načrtol predstavu novej humanistickej ekonomiky, pričom protiklad pojmov- "humanita" a "ekonomika" sa snažil vyvrátiť. Podľa neho ide o ekonomiku, „v ktorej partnersky dominantným sa stáva ľudský faktor, výrobný faktor ľudské zdroje, teda človek – tvorca, ktorý dal aj meno tejto novej etape rozvoja trhovej ekonomiky“ (Haluška 2011, 99). Humanizácia je podľa neho dôležitá nielen vzhľadom na zabezpečenie vyššej efektívnosti či produktivity, ale najmä vyššej spokojnosti ľudského faktora. Pokladá ju za cestu k človeku a požaduje zabezpečiť fungovanie ekonomiky v prospech človeka.

Humanistickú ekonomiku ale doposiaľ reálne nemáme, i keď s určitou predstavou, aká by mala byť, ako by mala fungovať, sa stretávame aj v niektorých ďalších prácach.⁶

3 Rehabilitácia základného cieľa ekonomiky v spoločnosti – jeden z predpokladov humanizácie ekonomiky

Ekonomika má nepochybne dôležité miesto v každej spoločnosti, pričom ale možno spochybňovať jej fungovanie v prospech čo najväčšieho počtu ľudí. Z pohľadu väčšiny vlastníkov, akcionárov a ďalších subjektov, ktorí disponujú kapitálom, jej fungovanie má predovšetkým prinášať zisk. Je ale otázne, do akej miery uspokojuje potreby ľudí v spoločnostiach, ako im slúži. Niekedy dochádza k tomu, že v záujme dosahovania ekonomického rastu, a tak aj dosahovania zisku, determinuje potreby ľudí v spoločnosti a tiež u nich vyvoláva nové potreby, ktoré mnohokrát nerozvíjajú človeka, ba naopak, niekedy ho poškodzujú. A rovnako, dochádza k tomu, že ekonomickým kritériám a záujmom ľudí prispôbujú svoj životný štýl. Základná úloha ekonomiky sa dostáva do úzadia, čo možno označiť ako jeden z hlavných dôvodov pre humanizáciu súčasnej ekonomiky.

Potrebu humanizácie ekonomiky si už dnes uvedomujú aj niektorí ekonómovia. Ako uvádzajú: „...humanizáciu nemožno nariadiť, ale musí sa vyplatiť“ (Staněk – Ivanová 2015, 5). Stáva sa významným faktorom dlhodobej konkurencieschopnosti (Staněk – Ivanová 2015). Humánne správanie v ekonomike sa má vyplatiť každému zúčastnenému a tiež podnikateľskému subjektu či bankovému systému. Takýto prístup sa javí ako inštrumentálny prístup k hodnotám respektíve pragmatický prístup k humanizácii, avšak autori súčasne explicitne uvádzajú, že „...ekonomika je tu pre človeka a človek musí stáť v centre ekonomiky“ (Staněk – Ivanová 2015, 6). Požadujú jej humanizáciu, ktorú označujú za protipól egoizmu, agresivity, sivých zón v ekonomike a naháňania sa za ziskom za každú cenu.

Človek má byť určujúci pre ekonomiku, aj pre ekonómiu, ktorá sa rovnako zaoberá ľuďmi. Upozornil na to významný ekonóm L. von Mises: „Predmetom ekonómie nie sú veci a hmotné predmety, ale ľudia, ich mienka a konanie“ (Mises 2018, 83). Podobne A. Sen upozornil na to, že sa nemožno uspokojiť iba s pragmatickým prístupom, ktorý dnes pripisuje ľuďom moderná ekonómia. „Ekonómia sa totiž zaoberá skutočnými ľuďmi“ (Sen 2002, 14). Ako spoločenská veda skúma hospodárske aspekty života ľudskej spoločnosti, zaoberá sa výrobou, *využívaním vzácnych zdrojov na výrobu užitočných statkov*, ale aj výmenou a rozdeľovaním statkov medzi jednotlivcov a spoločnosť, a tiež medzi členov spoločnosti.

⁶ Okrem Halušku načrtávajú obraz humanistickej ekonomiky aj niektorí ďalší (pozri napr. Beaudreau 2012, 222–234; Melé – Schlag 2015, 243; a i.). Na ľudské konanie v ekonomike sa zameriava L. von Mises (pozri Mises 2018). Na zachytenie toho, ako sa vyvíjalo vnímanie economickej dimenzie človeka sa zameriava aj ekonóm a filozof T. Sedláček (pozri Sedláček 2009). Na ekonómiu dôvery a spoločného dobra napr. L. Mičoch (pozri: Mičoch 2006) a pod.

Človek je cieľom ekonomiky, ekonómie a je účelom hospodárstva. Hlavným dôvodom pre humanizáciu ekonomiky je zabezpečiť, aby fungovala v prospech neho, v prospech ľudí. Túto úlohu si ale v súčasnosti plní len čiastočne a ako bolo poukázané, niekedy odhliada od uspokojovania skutočných potrieb ľudí, ale v záujme dosahovať ekonomický rast vyvoláva u nich nové potreby a sústreďuje sa na podporovanie spotrebiteľského životného štýlu. Celý proces humanizácie sa tak musí opierať o renesanciu, respektíve rehabilitáciu pôvodnej a základnej úlohy ekonomiky, ktorá musí byť aktuálna v každej etape ľudského života. Dôvody nachádzame tak u predstaviteľov filozofie, etiky, ako aj u niektorých ekonómov.

L. von Mises vo svojom veľkolepom diele „Ľudské jednanie“, ktoré sa zaraďuje k vrcholným dielam spoločenských vied 20. storočia, síce uznáva, že podnikatelia stoja za kormidlom a riadia ekonomické činnosti v trhovej spoločnosti, no súčasne dodáva, že to neznamena, že sú najdôležitejší. „Sú povinní bezpodmienečne poslúchať príkazy kapitána. Kapitánom je spotrebiteľ“ (Mises 2018, 248). To, čo má podnikateľ vyrábať, musí určovať spotrebiteľ a pokiaľ sa tým podnikateľ ako výrobca nerozhodne riadiť, hrozia mu straty a opustenie významného miesta za kormidlom. Môže byť nahradený iným podnikateľom, ktorý dokáže lepšie uspokojovať dopyt spotrebiteľov.

Mises si uvedomuje, že podnikatelia a celkovo subjekty v ekonomike, by sa mali rozhodovať a riadiť ekonomické činnosti tak, aby slúžili ľuďom, lebo inak o svoje kráľovstvo môžu prísť.⁷ Vyzdvihuje ale ekonomickú motiváciu, prečo majú subjekty v ekonomike vyrábať, predávať a celkovo slúžiť ľuďom, uspokojovať ich potreby čo najlepším spôsobom. Napokon, z pohľadu ekonomiky je predovšetkým hodnotou to, čo je možné vyjadriť cenou. Z pohľadu ekonomických utilitaristických kritérií sa nazerá na hodnotu ako na ekonomickú kategóriu. Predpokladáme, že podobná motivácia – uspokojovať potreby ľudí v záujme ekonomického úžitku, je určujúca pre väčšinu subjektov na trhu. Možno to pokladať za prirodzené úsilie ako obstať v ekonomickej konkurencii.

Podobne aj predstaviteľ hospodárskej etiky A. Rich, chápe hospodárstvo ako „podnikanie človeka pre človeka“ (Rich 1994, 80). Zdôrazňuje, že nie je samoučelom, ale „základným účelom hospodárstva jeho služobnosť“ (Rich 1994, 25). V porovnaní s L. von Misesom aj s vyššie uvádzanými súčasnými ekonómami, ale ekonomickú motiváciu nezdôrazňuje. Ide mu skutočne o človeka, ktorý je konečný účel a nie o prostriedok, pomocou ktorého ekonomickí aktéri dosahujú zisky.

Úlohou ekonomiky je slúžiť životu a uspokojovať ľudské potreby, ktoré pochopiteľne behom kultúrneho vývoja rastú, čo vedie k potrebe zvyšovať výkonnosť hospodárstva, zdokonaľovať jeho fungovanie a i. To ale neznamena, že má odhliadať od skutočných potrieb ľudí. Musí sa riadiť potrebami človeka a nie človek sa má riadiť potrebami hospodárstva. Ako zdôrazňuje Rich, musí platiť: „Hospodárstvo môže byť iba prostriedkom, nikdy účelom“ (Rich 1994, 24). Základný účel hospodárstva, resp. základná úloha ekonomiky⁸, sa musí zameriavať na ľudí. Humanizácia ekonomiky si tak vyžaduje renesanciu základnej úlohy.

Podobne H. Küng upozorňuje na to, že trhové hospodárstvo nie je sebaúčel. Zdôrazňuje, že svetový trh je tu kvôli ľuďom a má im slúžiť. Človek nemôže byť podriadený logike trhu. Preto odmieta praktiky zamerané na umelé vyvolávanie potrieb človeka v záujme zisku a

⁷ Mises objasňuje, že „čokoládový kráľ“ nemá žiadnu moc nad spotrebiteľmi, svojimi zákazníkmi. Poskytuje im kvalitnú čokoládu za čo najnižšie ceny, pričom im nevládne ale slúži. Je na ňom, ako im bude slúžiť, lebo oni sú slobodní a môžu sa rozhodnúť míňať svoje peniaze u niekoho iného (pozri: Mises 2018, 251).

⁸ Pojem „ekonomika“ sa bežne zamieňa s pojmom „hospodárstvo“ (pozri napr. Husár 2015, 98–99).

človeka považuje za základný cieľ a kritérium etického konania. Vo svetovej ekonomike, ale i vo svetovej ekológii a tiež vo svetovej politike.

Hlavný dôvod, prečo je potrebné humanizovať ekonomiku, resp. ekonomickú sféru spoločnosti⁹, je ten, že produkuje tovary a služby za účelom uspokojovania potrieb ľudí. Musí fungovať v prospech ľudí, ktorým má slúžiť, ktorých potreby má uspokojovať. V tejto súvislosti sa žiada doplniť, že ekonomika sa nemá zameriavať iba na súčasných ľudí, ale aj na budúce generácie. Jej zámerom je realizovať ekonomický rozvoj v prospech súčasných i budúcich ľudí, a teda spájať ju s požiadavkou udržateľnosti.

4 Realizácia ekonomických činností s ohľadom na ľudské zdroje – jeden z predpokladov humanizácie ekonomiky

Aj za druhým hlavným dôvodom pre humanizáciu súčasnej ekonomiky stojí človek. Ide najmä o pracovné sily, zamestnancov, ale aj ďalších, ktorí sa nepriamo podieľajú na produkcii či predaji tovarov a služieb. Napríklad aj o obchodných partnerov, niektorých členov komunity či konkurentov. Vzhľadom na potrebu humanizovať súčasnú ekonomiku, upriamujeme pozornosť najmä na pracovné sily, zamestnancov v ekonomických organizáciách a inštitúciách, ku ktorým sa má pristupovať ako k dôstojným osobám, ako k nositeľom ľudských práv bez ohľadu na pozíciu, ktorú v danom sociálnom systéme zastávajú. Teda nie ako k tovaru či k prostriedku, ktorý sa používa v prospech nejakého iného subjektu.

To, že v súčasnej ekonomike sa stretávame s nehumánnymi spôsobmi a postupmi pri produkcii tovarov a služieb postrehol napríklad aj M. Sedlák, ktorý skonštatoval, že: „Potrebujeme nový spoločenský a ekonomický poriadok, a teda nový model trhového hospodárstva vyznačujúci sa humánnosťou.“¹⁰ Realizácia jednotlivých činností v ekonomike sa nemôže opierať o zneužívanie či vykorisťovanie¹¹ ľudí, ale o humánne prístupy k ľuďom, o rešpektovanie ľudských práv, a to bez ohľadu na sociálne pozície, ktoré ľudia v danom sociálnom systéme zastávajú a rovnako bez ohľadu na to, v ktorej časti sveta žijú.

Už I. Kant upozorňoval na to, že ľudí je potrebné chápať ako rozumné bytosti, účely sami osebe a nie ako prostriedky. „Autonómia je tak základom dôstojnosti ľudskej a každej rozumnej prirodzenosti.“ Ako rozumné bytosti sú účelmi sami osebe, prináleží im úcta (bližšie pozri: Kant 2004, 73 a 85). Znamená to, že u všetkých ľudí v ekonomických organizáciách, ba v celom trhovom hospodárstve, by mali byť rešpektované ľudské práva a medzi zamestnávateľmi a zamestnancami má byť vzťah rovnosti. Takýto vzťah ekonómovia zdôvodňujú tým, že v trhovom hospodárstve predávajú pracovníci svoje služby podobne, ako ostatní ľudia svoj tovar. Ako uviedol Mises: „Zamestnávateľ nie je pánom zamestnanca. Je iba kupujúcim služieb, ktoré musí nakúpiť za trhovú cenu.“¹² Zamestnanec je tak ako

⁹ „Ekonomická sféra spoločnosti sa vyznačuje určitým spôsobom produkcie materiálneho života ľudí; je to systém, ktorý držia pohromade výrobné a výmenné vzťahy ľudí“ (pozri: Černík – Viceník 2004, 25).

¹⁰ Sedlák sa odvoláva na predsedu podnikateľskej organizácie Japan Business Federation, ktorý takýto model nazval „trhovým hospodárstvom s ľudskou tvárou“ (Sedlák 2008, 11).

¹¹ K. Marx označoval nehumánný prístup k ľuďom v kapitalizme ako vykorisťovanie. Vo svojej ekonomickej teórii (dielo *Kapitál*) pokladá za vykorisťovanie to, že produkt práce robotníkov v podnikoch si privlastňujú kapitalisti, t. z. vlastníci výrobných prostriedkov. Svojim zamestnancom platia iba nutnú odmenu pre zabezpečenie životného minima, čo nezodpovedá hodnote ich pracovnej sily (Marx 1867, 117–121).

¹² Podľa Misesa niektoré subjekty sú predsa len v trhovom hospodárstve nadriadené, a to tak pracovníkom ako zamestnávateľom. Sú nimi spotrebitelia. Práve oni predstavujú ten účel hospodárstva, resp. cieľ ekonomiky (Mises 2018, 566). V tomto ohľade je namieste za „neľudskú“ označiť aj manipuláciu spotrebiteľov či ich zavádzanie

zamestnávateľ slobodným človekom, keďže vykonáva svoju prácu v prospech uspokojenia svojich potrieb, a napokon aj v prospech podnikateľských subjektov na trhu.

Mises objasňuje, ako nikde a nikdy nebolo možné, aby podniky, ktoré využívali otrockú prácu konkurovali tým podnikom, ktoré sa opierali o slobodnú prácu. „Pokiaľ človek zachádza s ľuďmi ako s dobytkom, nikdy z nich nemôže dostať lepší výkon, než zodpovedá dobytku“ (Mises 2018, 563). Podáva viacero argumentov v prospech ľudského prístupu v trhovom hospodárstve k zamestnancom, respektíve v neprospech takzvanej otrockej práce, avšak sú to argumenty ekonóma z pohľadu získania vyššej efektivity, rentability, so zámerom dosiahnuť vyšší výnos, či všeobecne vyšší úžitok. Vzhľadom na človeka uvádza, že: „Keď je s ním zachádzané ako s vecou, človek poskytuje menší výstup na jednotku nákladov na jeho obživu a dohľad než domáce zvieratá“ (Mises 2018, 564).

Zaiste, aj takéto uvažovanie pokladáme za istý prínos k humanizácii ekonomiky. Berie totiž ohľad na ľudské zdroje a požaduje ľudsky s nimi zaobchádzať. Mises síce uvádza, že nútená práca, a tak aj nedôstojné zaobchádzanie so zamestnancami takmer vymizli, lebo podnik nemôže obstáť v konkurencii s podnikmi využívajúcimi slobodnú prácu vďaka lacnej práci neslobodných pracovníkov. Súčasne ale priznáva, že dnes opäť ľudstvo čelí úsiliu o nahradenie práce slobodného človeka prácou, ktorá je na trhu predávaná ako tovar, čiže nútenou prácou. Objasňuje, že prácu zamestnancov nemožno ponímať ako prácu nevoľníkov v prospech pánov, ktorí ich vykorisťujú, ale ako prácu pod tlakom ostatných podmienok. Pre zamestnávateľov je výhodnejšie uplatňovať namiesto biča a trestu ekonomickú motiváciu pre zamestnancov a napríklad zainteresovať ľudí na výnosoch (bližšie pozri: Mises 2018, 564). Napriek tomu, na trhu sa stretávame s moderným otroctvom, detskou prácou, nútenou prácou, s pracovnými tábormi či s „robotárňami“¹³ v rozvojových krajinách a podobne.

Aj Rich požaduje dosahovať efektívitu hospodárenia tzv. ľudsky primeraným spôsobom. Zvyšovanie efektivity v hospodárstve nemôže byť dosahované pomocou nehumánnych spôsobov, keď sa pristupuje k človeku ako k prostriedku. V tejto súvislosti uvažuje o humánnom účele hospodárstva (Rich 1994, 25–28). Ľudia ako pracovné sily v hospodárstve musia byť chápaní ako osobnosti, ktoré majú právo na sebarozvoj a nemôžu sa stať „ľudsky zmrzačenými robotmi“ (Rich 1994, 27).

Podobne aj Küng upozorňuje nielen na služobnosť trhového hospodárstva voči ľuďom, ale i na to, že hospodárstvo musí zodpovedať dôstojnosti človeka. Humanum (Küng 2000, 87) pokladá za základné etické kritérium vo všetkých oblastiach, a tak požaduje, aby bolo aj v hospodárstve pristupované ku každému človeku ako k osobnosti, aby boli zohľadňované jeho ľudské práva a slobodne zvolené ciele. Títo dvaja myslitelia ale na rozdiel od Mises požadujú humánnu prístup k všetkým ľuďom bez ohľadu na to, či to prinesie alebo neprinesie nejaké výhody na trhu. Rešpektujú ich ľudskú dôstojnosť, ktorá je ústredným pojmom ľudských práv. Z ich pohľadu fungovanie celej ekonomiky sa musí opierať o humánne prístupy k všetkým ľuďom, ktorí sa v nej angažujú. Z filozofickej morálnej perspektívy akceptácia idey ľudskej dôstojnosti znamená najmä akceptovanie ľudských práv (bližšie pozri: Palovičová 2015, 766; Sedová 2021, 317–332). Nehumánnu prístup k ľuďom spočíva najmä v tom, že sú porušované ich ľudské práva. Porušovanie ľudských práv je pokladané za zneuznanie ľudskej dôstojnosti.

marketingom, pomocou ktorého sa má zabezpečiť predovšetkým predaj v záujme zisku a nie uspokojenie reálnych potrieb ľudí – spotrebiteľov.

¹³ Robotárne (sweatshops) sú pracoviská, kde nie sú dodržiavané ľudské práva a pracovníci tu majú veľmi zlé pracovné podmienky. Ide o príklad globálnej nespravodlivosti (bližšie pozri: Young 2008, 65–106).

5 Záver

Ekonomika má fungovať a rozvíjať sa s ohľadom na ľudí, ale nielen s ohľadom na ich potreby, záujmy, ale i s ohľadom na ľudské zdroje (konkrétnejšie zamestnancov, pracovníkov v ekonomických organizáciách a pod). Bez ohľadu na to, aká je ich pozícia v spoločnosti, o akú spoločnosť ide a podobne. Reálne ale takú ekonomiku nemáme, a preto sme poukázali na potrebu humanizácie súčasnej ekonomiky. Možno to pokladať za akúsi reformu ekonomiky, ktorej podstatou je eliminovanie nemorálnych procesov v ekonomike a v spoločnosti a podporovanie efektívneho rozvoja ľudí a celej ľudskej spoločnosti. Výsledkom humanizácie by mal byť model hospodárskeho a sociálneho rozvoja, ktorý sa zameriava na podporu kvalitného života pre súčasného, ale i budúceho človeka.

Načrtnutá nová humanistická ekonomika je jedným z modelov „trhového hospodárstva s ľudskou tvárou“. Tento model môžeme pokladať za morálny ideál pre zabezpečenie dôstojného a kvalitného života v takej spoločnosti, ktorá sa opiera o trhovú ekonomiku. Pre dosiahnutia tohto cieľa pokladáme za progresívne a prínosné názory uvádzaných ekonómov, najmä L. von Misesa. Je ale vhodné ich konfrontovať a dopĺňať názormi niektorých filozofov a predstaviteľov ďalších sociálno-humanitných vied, ktorí nazerajú na úlohy ekonomiky v spoločnosti, ale aj na prostriedky akými sa naplňajú, trochu z iného uhla pohľadu. Týka sa to aj dôležitých predpokladov pre humanizáciu ekonomiky – renesancie hlavného cieľa ekonomiky a zabezpečenia humánnych prístupov k ľudským zdrojom. Zostáva veriť, že tieto aj podobné názory a interpretácie ďalších predstaviteľov sociálno-humanitných vied, ktoré sa týkajú uvedených dvoch predpokladov k poľudšteniu ekonomiky, a tak k jej zreformovaniu, sa stanú podnetom pre zamyslenie sa nad vážnosťou dôvodov k renesancii základného cieľa ekonomiky, a napokon k reformácii celej ekonomiky v prospech človeka. Aby sa aspoň čiastočne priblížila k morálnemu ideálu, ktorý predstavuje model humanistickej ekonomiky.

Seznam použitých zdrojů

- Beaudreau, B. C. (2012). A humanistic theory of economic behavior. *Journal of Behavioral and Experimental Economics (formerly The Journal of Socio-Economics)*, 41(2), 222–234.
- Blazevic, B. (2019). Humanizing The Economy. *UTMS Journal of Economics*, 10(1), 1–21.
- Černík, V. (2011). Spory o otázke „prirodzenosti“ a „slobody“ súčasného kapitalizmu. *Filozofia*, 66(8), 782–793.
- Černík, V. – Viceník, J. (2004). *Problém rekonštrukcie sociálnych a humanitných vied*. Bratislava: Iris.
- Gluchman, V. (2005). Idea humánnosti v kontextoch súčasnej etiky. *Filozofia*, 60(7), 512–531.
- Haluška, I. (2011). *Budúcnosť globálnej ekonomiky. Teória a prax humanistickej ekonomiky*. Bratislava: Iris.
- Hábl, J. (2010). Lekce z lidskosti: Antropologické inspirace z díla Jana Amose Komenského. *Pedagogická orientace*, 20(1), 5–15.
- Husár, J. (2015). Má zmysel pojem poznatková ekonomika? *Ekonomické rozhľady*, 44 (1), 95–106.
- Kant, I. (2004). *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram.
- Kosová, B. (1995). *Humanizačné premeny výchovy a vzdelávania alebo ako ďalej na 1.stupni ZŠ*. Banská Bystrica: UMB.
- Küng, H. (2000). *Světový étos pro politiku a hospodářství*. Praha: Vyšehrad.
- Marková, D. (2016). *Etická výchova v adlerovskom prístupe*. Nitra: Garmond.
- Marx, K. (1867). *Kapitál I*. [on-line], [cit. 12. 7. 2021]. Dostupné z: <<https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1867/kapital/Kapital1.pdf>>.

- Melé, D. – Schlag, M. (Eds.). (2015). *Humanism in Economics and Business*. Netherlands: Springer.
- Mihina, F. (2010). Ontológia humanizmu. *Filozofia*, 65(3), 290–302.
- Mises, von L. (2018). *Lidské jednání. Pojednání o ekonomii*. Praha: GRADA.
- Mlčoch, L. (2006). *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Karolinum.
- Palovičová, Z. (2015). Ambivalentnosť ľudských práv a neurčitost' ich pojmu z pohľadu filozofie. *Filozofia*, 70(9), 759–769.
- Pauer, J. (2004). Globalizácia: rozkvet alebo rozpad impéria? *Filozofia*, 59(8), 588–600.
- Rich, A. (1994). *Etika hospodárství* (Svazek II., Theologická perspektiva). Praha: OIKOYMENH.
- Richterek, O. (2001). Humanizace jako fenomén a jako integrální součást našeho myšlení a jednání. *Scientific papers of the university of Pardubice. Series C*, 6, 281–286.
- Sedláček, T. (2009). *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65 pole.
- Sedlák, M. (2008). Morálny úpadok v hospodárstve. *Kultúra*, 11(21), 10–11.
- Sedová, T. (2021). Fenomén ľudskej dôstojnosti, jej pojem a vzťah k ľudským právam. *Filozofia*, 76(5), 317–332.
- Sen, A. (2002). *Etika a ekonómie*. Praha: Vyšehrad.
- Skalková, J. (1993). *Humanizace vzdělávání a výchovy jako soudobý pedagogický problém*. Ústí nad Labem: Universita J. E. Purkyně.
- Staněk, P. – Ivanová, P. (2015). *Súčasný tendencie ekonomickej globalizácie*. Bratislava: Elita.
- Šmajš, J. – Krob, J. (1994). *Úvod do ontologie*. [on-line]. Brno – Kraví hora: VMU. [cit. 12. 7. 2021]. Dostupné z: <<https://www.phil.muni.cz/fil/eo/skripta/index.html>>.
- Young, I. M. (2008). Odpovědnost a globální spravedlnost: model odpovědnosti založené na sociálních vztazích. In Hrubec, M. et al. (Eds.). *Sociální kritika v éře globalizace*. Praha: Filosofía, 179–239.